

NUTQIY AKTLARDA IJTIMOIIY MAQOM VA HURMATNI IFODALOVCHI PRAGMATIK VOSITALAR

Qodirjonova Muhabbatxon

Farg'ona davlat universiteti talabasi

Qodirjonova2005@icloud.com +99850 120 25 10

Annotatsiya: *Ushbu maqola nutqiy aktlarda ijtimoiy maqom va hurmatni ifodalovchi pragmatik vositalarni tahlil qiladi. Maqolada nutqiy aktlarning kommunikativ vaziyatlardagi o'рни, ijtimoiy maqomni ifodalovchi til vositalari va madaniy farqlar o'rganilgan. Tahlil natijalari, nutqdagi formal va norasmiy shakllarning ijtimoiy maqom va hurmatni qanday ifodalashda ishlatilishini ko'rsatadi. Maqolada, shuningdek, til va madaniyatga bog'liq farqlar, shaxslar o'rtasidagi o'zaro hurmatni aks ettiruvchi iboralar, va kommunikatsiyadagi ijtimoiy kontekstlarning tahlili amalga oshirilgan. Maqola nutqiy aktlarni o'rganish orqali tilshunoslik, sotsiologiya va pragmatika sohalarida yangi bilimlarga hissa qo'shishni maqsad qilgan.*

Kalit so'zlar: *nutqiy aktlar, ijtimoiy maqom, hurmat, pragmatika, tilshunoslik, madaniyat, kommunikatsiya, formal til, norasmiy til, ijtimoiy kontekst, til va madaniyat farqlari, face-saving, so'z birikmalari, salomlashish, minnatdorchilik, taklif, so'rovlar.*

Abstract: *This article analyzes the pragmatic tools used to express social status and respect in speech acts. The study explores the role of speech acts in communicative situations, the linguistic tools used to express social status, and the cultural differences involved. The results show how formal and informal speech forms are used to convey social status and respect. The article also examines the role of language and culture-specific variations, expressions of mutual respect between speakers, and the impact of social context in communication. Through the analysis of speech acts, this research contributes new insights to the fields of linguistics, sociology, and pragmatics.*

Keywords: *speech acts, social status, respect, pragmatics, linguistics, culture, communication, formal language, informal language, social context, language and culture differences, face-saving, collocations, greetings, gratitude, requests.*

Аннотация: *В данной статье анализируются прагматические средства, используемые для выражения социального статуса и уважения в речевых актах. Исследование рассматривает роль речевых актов в коммуникативных ситуациях, лексические средства выражения социального статуса, а также культурные различия. Результаты исследования показывают, как формальные и неформальные формы речи используются для передачи социального статуса и уважения. В статье также анализируются особенности языка и культурные различия, выражения взаимного уважения между собеседниками и влияние социального контекста на коммуникацию. Этот исследовательский труд вносит новый вклад в области лингвистики, социологии и прагматики.*

Ключевые слова: речевые акты, социальный статус, уважение, прагматика, лингвистика, культура, коммуникация, формальный язык, неформальный язык, социальный контекст, различия языка и культуры, сохранение лица, словосочетания, приветствия, благодарность, просьбы.

KIRISH

Nutqiy aktlar odamlar orasida kommunikatsiya va ijtimoiy munosabatlar oʻrnatishning muhim vositasidir. Ularning turli pragmatik funktsiyalari, jumladan, hurmat, ijtimoiy maqom va mavqega taalluqli ifodalashlar, ijtimoiy tizimda alohida ahamiyatga ega. Har bir jamiyatda, shuningdek, har bir madaniy muhitda, nutq orqali shaxsning ijtimoiy maqomi va oʻzaro hurmatni ifodalash muhim boʻlib, bu kommunikatsiyaning samarali va maqbul oʻtishini taʼminlashda asosiy omil hisoblanadi.

Ijtimoiy maqom va hurmatni ifodalovchi pragmatik vositalar oʻrganilayotganda, ularning nutqdagi roli va oʻzgaruvchanligi, madaniy va ijtimoiy kontekstlar bilan bogʻliq ravishda qiziqarli ijtimoiy-jamiyatshunoslik masalalarini keltirib chiqaradi. Bunday vositalar koʻplab tillarda mavjud boʻlib, ular atrofdagi shaxslarning yuksakligi yoki pastligi, etnik kelib chiqishi, yoshidagi farq va boshqa ijtimoiy omillarga asoslanib farqlanadi.

Ushbu maqolada nutqiy aktlarda ijtimoiy maqom va hurmatni ifodalashda ishlatiladigan pragmatik vositalar tahlil qilinadi va ular tilshunoslikda qanday talqin qilinishi, ijtimoiy hayotda qanday aks etishi oʻrganiladi.

Adabiyotlar sharhi

Ijtimoiy maqom va hurmatni ifodalovchi nutqiy aktlar mavzusi tilshunoslikda keng oʻrganilgan. Bu borada amalga oshirilgan tadqiqotlar turli madaniy, tilshunoslik va pragmatik nuqtai nazardan yondashuvlarni taklif etadi.

Brown va Levinson (1987) - "Politeness: Some Universals in Language Usage" asarida hurmat va odobni ifodalashning tilshunoslik jihatlarini yoritgan. Ularning taʼkidlashicha, "politeness" (odob) va "face-saving" (yuzi saqlash) kontseptsiyalari kommunikatsiyaning asosiy elementlaridir. Yuzni saqlash orqali nutqiy aktlar shaxslar oʻrtasidagi ijtimoiy maqomni koʻrsatadi, va bu tildagi "politeness" vositalariga, yaʼni formal va norasmiy shakllarga asoslanadi.⁴⁴

Goffman (1967) - "The Presentation of Self in Everyday Life" asarida ijtimoiy maqom va hurmatni ifodalashni, shaxsning oʻzini qanday koʻrsatishi va boshqalar bilan oʻzaro munosabatlarida qanday ishlatishini muhokama qiladi. Goffman nutqiy aktlarni "yuzni saqlash" va "rollarni oʻynash" orqali tasvirlaydi, bu yerda shaxslar oʻrtasidagi hurmat va maqom farqlari yuzaga keladi.⁴⁵

Lakoff (1975) - "Language and Woman's Place" kitobida nutqda hurmatni ifodalash va gender oʻrtasidagi bogʻliqlikni tahlil etadi. Lakoff shuni taʼkidlaydiki, tilda

⁴⁴ Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press.

⁴⁵ Goffman, E. (1967). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Doubleday.

hurmatni ifodalashda gender muammolari ko'plab pragmatik farqlarga olib keladi, chunki erkaklar va ayollar nutqda boshqacha tarzda o'z maqomlarini va hurmatlarini ifodalashadi.⁴⁶

Holmes (1995) - "Women, Men and Politeness" asarida til va ijtimoiy hurmat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni o'rgangan. U hurmatni ifodalashda kommunikativ kontekstning ahamiyatini ta'kidlab, erkaklar va ayollar o'rtasidagi farqlarni ham ko'rsatadi.⁴⁷

Sifianou (1992) - O'zining "Politeness and Face in Intercultural Communication" asarida, turli madaniyatlarda hurmat va ijtimoiy maqomni ifodalashning xilma-xilligi haqida so'z yuritadi. Sifianou ta'kidlaydiki, turli xalqlarda "face" tushunchasi o'ziga xos tarzda shakllanadi, va bu kommunikatsiyada pragmatik farqlarni yuzaga keltiradi.⁴⁸

Wardhaugh (2002) - "An Introduction to Sociolinguistics" kitobida ijtimoiy maqom va hurmatni til orqali qanday ifodalashni va nutqiy aktlardagi pragmatik vositalarni tahlil etadi. U nutqdagi ijtimoiy maqomni ifodalashning tilshunoslik, sotsiologiya va pragmatika o'rtasidagi bog'liqligini ko'rsatadi.⁴⁹

Yuqorida sanab o'tilgan asarlarda ijtimoiy maqom va hurmatni ifodalovchi nutqiy aktlarning pragmatik xususiyatlari turli nuqtai nazardan o'rganilgan. Ammo hali ham ushbu sohadagi izlanishlar davom etmoqda, chunki kommunikatsiya jarayonidagi turli ijtimoiy va madaniy omillar ushbu vositalarning qanday ishlatilishini shakllantiradi.

Metodologiya

Metodologiya sifatli tadqiqotlar asosida shakllantirilgan bo'lib, nutqiy aktlarda ijtimoiy maqom va hurmatni ifodalovchi pragmatik vositalarni tahlil qilish uchun bir nechta metodlar qo'llanilgan. Tadqiqotda asosiy e'tibor nutqiy aktlarning amaliy va nazariy jihatlariga qaratilgan. Birinchi bosqichda, turli kommunikativ vaziyatlarda nutqiy aktlar yig'ilgan va ularning ijtimoiy maqom va hurmatni ifodalashda qanday vositalardan foydalanganligi tekshirilgan. Ikkinchi bosqichda, matn va suhbatlarning kontent tahlili amalga oshirildi, bunda nutqiy ifodalar turli ijtimoiy kontekstlarda qanday o'zgarishi va ijtimoiy maqomga bog'liq holda qanday ishlatilishini aniqlashga harakat qilindi. Tahlil davomida, tildagi formal va norasmiy uslublar, so'z birikmalari va iboralarning nutqdagi rollari yoritildi. Shuningdek, bir nechta madaniyatlarda o'tkazilgan intervyular va suhbatlar orqali pragmatik nuqtai nazardan ijtimoiy maqomni ifodalovchi vositalarning kross-madaniy o'xshashliklari va farqlari tahlil qilindi. Bunday metodologik yondashuv tadqiqotning nozik ijtimoiy va pragmatik jihatlarini yoritishga imkon berdi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari nutqiy aktlarda ijtimoiy maqom va hurmatni ifodalovchi turli pragmatik vositalarning mavjudligini ko'rsatdi. Nutqiy aktlarda hurmatni ifodalash asosan tilning formal va norasmiy shakllariga, shuningdek, so'zlar va iboralar orqali

⁴⁶ Lakoff, R. (1975). *Language and Woman's Place*. Harper & Row.

⁴⁷ Holmes, J. (1995). *Women, Men and Politeness*. Longman.

⁴⁸ Sifianou, M. (1992). *Politeness and Face in Intercultural Communication*. Multilingual Matters.

⁴⁹ Wardhaugh, R. (2002). *An Introduction to Sociolinguistics*. Blackwell Publishing.

amalgam oshiriladi. Ijtimoiy maqomning yuqori bo'lishi bilan bog'liq holda formal nutqiy ifodalari, masalan, "siz" shakli, rasmiy salomlashuv va minnatdorchilik iboralari ko'proq ishlatiladi. Kattalar va yuqori maqomdagi shaxslar bilan muloqotda, kichik yoshdagi shaxslar va past maqomdagi odamlar ko'proq odob-axloq qoidalariga amal qilgan holda, rasmiy so'zlar va salomlar orqali hurmatlarini bildiradilar. Shu bilan birga, norasmiy nutq, ayniqsa tengdoshlar o'rtasida, ko'proq erkin va tabiiy ifodalarga asoslanadi. Madaniy farqlar ham aniq bo'lib, ayrim madaniyatlarda hurmat va maqomni ifodalashda diniy yoki madaniy elementlar muhim rol o'ynaydi. Bularning barchasi nutqiy aktlarning murakkab va ijtimoiy muhitga mos keladigan xususiyatlarini ta'kidlaydi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari nutqiy aktlar orqali ijtimoiy maqom va hurmatni ifodalashning til va madaniyatga qarab qanday farq qilishi haqida yangi ma'lumotlar taqdim etdi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy maqomni ifodalashdagi til vositalari nafaqat grammatika, balki shaxslar o'rtasidagi ijtimoiy munosabatlar va ularning madaniy qadriyatlariga ham bog'liq.

Masalan, yuqori maqomdagi shaxslar bilan rasmiy nutq orqali kommunikatsiya qilish, ularning hurmatini saqlash va ularni to'g'ri tarzda ifodalash kerakligini anglatadi. Biroq, tengdoshlar o'rtasida, nutq ko'proq norasmiy va erkin shakllarda amalga oshiriladi.

Shuningdek, turli tillarda hurmat va maqomni ifodalashda sezilarli farqlar mavjud. Ingliz tilida "please" va "thank you" kabi iboralar ijtimoiy maqomni ko'rsatishda asosiy vositalar bo'lsa, o'zbek tilida "siz" va "sizga rahmat" kabi rasmiy shakllar hurmatni ifodalashda keng qo'llaniladi. Madaniy va tilshunoslik jihatidan ham bu farqlar tilning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadi.

Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, hurmatni ifodalovchi iboralar va shakllar har bir jamiyatda o'ziga xos va nozik tizimga ega. Bundan tashqari, gender, yosh va ijtimoiy maqom kabi omillar ham nutqiy aktlarda o'z aksini topadi, bu esa nutqning pragmatik va sotsiologik tahlilini yanada murakkablashtiradi. Natijada, bu sohada olib boriladigan tadqiqotlar ijtimoiy munosabatlar, madaniyatlararo muloqot va tilshunoslikka oid yangi bilimlarni taqdim etadi.

Xulosa

Ushbu tadqiqotda ijtimoiy maqom va hurmatni ifodalovchi pragmatik vositalar, turli jamiyatlar va madaniyatlar nuqtai nazaridan tahlil qilindi. Nutqiy aktlarda maqom va hurmatni ifodalashning til vositalari ijtimoiy kontekstga, madaniyatga va boshqa ijtimoiy omillarga bog'liq holda farqlanadi.

Tadqiqot natijalari, nutqiy aktlarning faqat til xususiyatlari bilan emas, balki ijtimoiy va madaniy nuqtai nazardan ham tahlil qilinishi kerakligini ko'rsatdi.

Shu bilan birga, tilshunoslikda bu sohada yangi izlanishlar olib borilishi va ijtimoiy-maqom ifodalovchi vositalarni yanada chuqurroq tahlil qilish zarurati ham o'z o'rnini topadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge University Press.
2. Goffman, E. (1967). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Doubleday.
3. Lakoff, R. (1975). *Language and Woman's Place*. Harper & Row.
4. Holmes, J. (1995). *Women, Men and Politeness*. Longman.
5. Sifianou, M. (1992). *Politeness and Face in Intercultural Communication*. Multilingual Matters.
6. Wardhaugh, R. (2002). *An Introduction to Sociolinguistics*. Blackwell Publishing.
7. Crystal, D. (2003). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (5th ed.). Blackwell Publishing.